

Midler til digitalt innhold og digital formidling: Rapport etter tiltakspakke for folkebibliotekene våren 2020 Nasjonalbiblioteket, desember 2021

1 Bakgrunn

I mars 2020 satte regjeringen og Nasjonalbiblioteket (NB) inn ekstraordinære tiltak for å gi publikum et best mulig digitalt tilbud mens bibliotekene var koronastengt. Dette var innholdet i tiltakspakken:

1. 20 millioner kroner til de fylkesvise e-bokkonsortiene¹ til ekstra innkjøp av digitalt innhold, nærmere bestemt e-bøker og e-lydbøker til utlån i folkebibliotek
2. 5 millioner kroner til de samme mottakerne til digital formidling. Midlene kunne brukes på honorarer til innholdsleverandører, ekstern teknisk støtte og utstyr i fylkesbibliotek/folkebibliotek
3. 50 000 kroner til Viken fylkesbibliotek for å lage et opplegg for kompetanseheving innen digital formidling for bibliotekansatte
4. 200 000 kroner til digitale forfatterarrangementer bestilt av folkebibliotekene gjennom en midlertidig ordning med Norsk forfattersentrum
5. Digital kampanje for *Sommerles* ved Vestfold og Telemark fylkesbibliotek for tidligere tildelte utviklingsmidler
6. Utvidet digital tilgang til pliktavlevert materiale via Nasjonalbiblioteket for en avgrenset periode etter avtale med forleggere og forfattere
7. 3 millioner kroner for en midlertidig avtale med rettighetshaverorganisasjoner om tilgang til alt digitalt pliktavlevert materiale for skoler, elever og studenter

Mottakerne av midlene nevnt i punktene 1-3 rapporterte for midlene våren-høsten 2021, og denne oppsummeringen er basert på de mottatte rapportene.

2 25 millioner kroner til digitalt innhold og digital formidling

25 millioner kroner ble fordelt etter folketall hos mottakerne som følger:

Mottaker	Tildelt til innkjøp av e-bøker og e-lydbøker	Tildelt til digital formidling	Tildelt totalt
Viken fylkesbibliotek	4 607 000	1 151 750	5 758 750
Deichman, Oslo	2 556 000	639 000	3 195 000
Rogaland fylkesbibliotek	1 785 000	446 250	2 231 250
Trøndelag fylkesbibliotek	1 748 000	437 000	2 185 000
Vestfold og Telemark fylkesbibliotek	1 568 000	392 000	1 960 000
Innlandet fylkesbibliotek	1 393 000	348 250	1 741 250

¹ E-bokkonsortiene administreres av fylkesbibliotekene og består av fylkesbibliotek og folkebibliotek som sammen kjøper inn til e-bokutlånssystem for lånerne. Bergen offentlige bibliotek har egen ordning.

Vestland fylkesbibliotek	1 321 000	330 250	1 651 250
Agder fylkesbibliotek	1 146 000	286 500	1 432 500
Bergen offentlige bibliotek	1 055 000	263 750	1 318 750
Møre og Romsdal fylkesbibliotek	995 000	248 750	1 243 750
Nordland fylkesbibliotek	909 000	227 250	1 136 250
Troms og Finnmark fylkesbibliotek	917 000	229 250	1 146 250
Sum	20 000 000	5 000 000	25 000 000

I tildelingsbrevene fra NB ble det gitt følgende føringer:

«Som det tidligere er presisert per e-post skal midlene til innkjøp av e-bøker brukes på norske bøker siden tiltakspakken er en del av støtten til norsk kultur.

Midlene til digital formidling skal disponeres i samråd med folkebibliotekene i det enkelte fylke. Vi oppfordrer til aktivt engasjement fra fylkesbibliotekene og at tiltak som involverer folkebibliotekene prioriteres spesielt slik at begge parter bygger kompetanse. Midlene kan brukes på honorarer til innholdsleverandører, ekstern teknisk støtte og utstyr i fylkesbibliotek/folkebibliotek. Den digitale formidlingen skal kunne nå alle i hele landet.»

Nasjonalbiblioteket ba om at sluttrapportene inneholdt:

- en overordnet oversikt over innkjøpet av e-bøker
- en kort omtale av hvordan innkjøpet av e-bøker har påvirket utlånet, både i et kort og evt. lengre perspektiv
- en kort omtale av hvordan midlene til digital formidling er benyttet
- en kort omtale av hvordan folkebibliotekene er trukket inn i tiltak for digital formidling
- en kort omtale av erfaringene med tiltakene for digital formidling

3 Rapporterte erfaringer

3.1 Overordnet oversikt over innkjøpet av e-bøker

Rapportene beskriver hvordan fylkesbibliotekene har organisert innkjøpet av e-bøker og e-lydbøker. Det er ofte etablert innkjøpsgrupper med representanter fra folkebibliotekene i fylket. Det kjøpes inn e-bøker og e-lydbøker både som fag- og skjønnlitteratur og til målgruppene barn og unge og voksne. Innkjøpet finansieres gjennom et spleiselag med fylkeskommunen og kommunene.

Rapportene viser at bidraget som ble tildelt via NB kunne utgjøre over halvparten av fylkets samlede innkjøpsbudsjett for e-bøker og e-lydbøker i perioden mars 2020-mars 2021. Det ga mao. fylkene mulighet til å kjøpe inn betydelig mer innhold enn de vanligvis gjør, og den muligheten ble godt utnyttet. Det ble kjøpt innhold både som pakkelisenser² og til klikklån³.

² Tilgang til e-bøker innkjøpt som ikke-gjenbrukbare lisenser, gjerne i pakker på 10.

³ Bøker som kan lånes et ubegrenset antall ganger, og det betales for hvert lån.

3.2 Hvordan innkjøpet av e-bøker har påvirket utlånet, både i et kort og evt. lengre perspektiv

Alle rapporterer om rask og stor vekst i e-utlån som følge av ekstrabevilgningen fra NB. Størst var utlånsøkningen hos barn⁴. Det er flere forklaringer på dette. Bevilgningen kom samtidig som folk var mer hjemme, og det ble en større og mer aktuell samling å låne fra. I Trøndelag sammenfalt ekstrabevilgningen med planlagt lansering av e-bokappen *BookBites*. Fylkesbiblioteket i Viken laget kampanje for å formidle det digitale tilbudet i bibliotekene. I Troms og Finnmark ble bibliotekene tilbudt kurs i formidling av e-medier i appen, og andre kompetanseutviklingstiltak ble også satt i gang rundt omkring.

E-utlånet sank da fysiske medier igjen ble tilgjengelige, men mange rapporterer at e-utlånet har stabilisert seg på et høyere nivå enn før, og at nye vaner kan være etablert, særlig knyttet til e-lydbøker. Enkelte peker på at tilskuddet fra NB har bidratt til å fremme en dreining av innkjøp fra fysiske til digitale medier. I flere fylker er folkebibliotekenes bidrag til innkjøpsbudsjettet for e-medier økt i 2021.

De fleste rapportene uttrykker også en del bekymring og frustrasjon over at lånerne har fått forventninger om et bedre tilbud av e-medier enn bibliotekene er i stand til å opprettholde innenfor ordinære budsjetter. De ser det som en stor utfordring å håndtere framtidig etterspørsel, særlig når det gjelder e-lydbøker. I 2021 har bibliotekene blitt konfrontert med misfornøyde lånere som følge av dårligere utvalg og lange ventelister. Enkelte fylker peker på hvordan de vil møte denne utfordringen, f.eks. gjennom prioritering av barn og unge som målgruppe eller å dreie formidlingen over på eldre litteratur som er rimeligere i innkjøp.

3.3 Hvordan midlene til digital formidling er benyttet

Midlene til digital formidling skulle som nevnt disponeres av fylkesbibliotekene i samråd med folkebibliotekene i fylket, og NB oppfordret til at tiltak som involverte folkebibliotekene ble prioritert slik at begge parter bygget kompetanse. Midlene kunne brukes på honorarer til innholdsleverandører, ekstern teknisk støtte og utstyr i fylkesbibliotek/folkebibliotek. I enkelte fylker ble midlene supplert med fylkeskommunale midler.

Fylkesbibliotekene valgte forskjellige måter å bruke de statlige tiltaksmidlene på. Fem av fylkesbibliotekene fordelte midlene til bibliotekene etter søknad. I Trøndelag var det 12 bibliotek som fikk laget digitale produksjoner i henhold til søknad. I Vestfold og Telemark var det bare to bibliotek som søkte. Nordland fylkesbibliotek fordelte midler til digitale arrangementer i 10 kommuner, og i Troms og Finnmark fikk åtte kommuner midler til digitale produksjoner. I Vestland fylke fikk 19 bibliotek tildelt midler til enten innkjøp av utstyr, honorar og lisenser til digitale arrangement eller kompetanseheving.

Andre fylkesbibliotek disponerte selv midlene til digital formidling i ulike former for samarbeid med folkebibliotekene. Viken fylkesbibliotek produserte en serie av podkaster i samarbeid med ulike folkebibliotek, mens to av folkebibliotekene i Viken hadde hovedansvaret for filmproduksjoner i samarbeid med fylkesbiblioteket. I Rogaland ble midlene fordelt til produksjoner i fem ulike bibliotek av en samarbeidskomite fra folkebibliotekene og fylkesbiblioteket. Formidlingen ble merket med vignetten *Bibliotekene i Rogaland*. I Innlandet fikk fylkesbiblioteket med hjelp fra folkebibliotekene laget 10 filmer med innhold fra hver av regionene i fylket. Fylkesbiblioteket i Møre og Romsdal laget fire digitale litteraturproduksjoner, en fra hver region i fylket, samt en barnelitteraturfilm som

⁴ Jf. artikkel på bibliotekutvikling.no i september 2020, <https://bibliotekutvikling.no/2020/09/01/tiltaks pakken-for-folkebibliotekene-under-koronaperioden/>

avslutning på *Sommerles*. Agder fylkesbibliotek laget også en film til bibliotekene i fylket til avslutningen av *Sommerles*. Fylkesbiblioteket i Nordland produserte to digitale forfatterarrangement. I Vestfold og Telemark ble det strømmet fra Kimen litteraturfestival.

Flere av fylkesbibliotekene, som Innlandet, Møre og Romsdal og Troms og Finnmark har lagt spesiell vekt på å få fram lokal/regional litteratur i de digitale produksjonene.

Vestland fylkesbibliotek har i tillegg til å bruke midlene på digital formidling i bibliotekene brukt dem på utvikling av biblioteknettsteder og kompetanseutvikling i digital formidling. Også andre mottakere har brukt midler til kurs og kompetanseutvikling, som i Agder, der kompetanseutviklingen knyttes til at bibliotekansatte i fylket deltar i podkastproduksjon ved Kristiansand folkebibliotek.

Storbybibliotekene i Oslo og Bergen har fått anledning til å prøve ut digital formidling og gjennomføre digitale produksjoner i et større omfang og på områder som de hadde lite erfaring med fra før. Trondheim folkebibliotek fikk halvparten av midlene i Trøndelag til produksjonsserien *Samordna opptak*. Storbybibliotekene opplyser at de har høstet verdifulle erfaringer med opptak av foredrag, samtaler og debatter, både som film og podkast, og det er laget egne redaksjonelle podkastproduksjoner.

Det er gjennomgående gjort avtaler med rettighetshavere slik at produksjoner kan være tilgjengelig en tid, gjerne to uker. Mange har brukt Karanteket.no for å gjøre produksjonene tilgjengelige, og YouTube og Facebook er også brukt som formidlingskanaler.

3.4 Hvordan folkebibliotekene er trukket inn i tiltak for digital formidling

I tildelingsbrevet til fylkesbibliotekene ble det presisert at midlene skulle disponeres i samråd med folkebibliotekene, og det ble anmodet om at tiltak som involverte folkebibliotekene ble prioritert slik at begge parter bygger kompetanse. Fylkesbibliotekene har fulgt opp dette i varierende grad og på ulike måter.

Flere fylkesbibliotek arrangerte et digitalt møte for biblioteksjefene i fylket for å få innspill og drøfte opplegg og fordelingen av midlene. Vestland og Troms og Finnmark gjennomførte spørreundersøkelser for å få innspill. Andre ba om innspill pr. e-post.

Enkelte dannet arbeidsgrupper med representanter fra folkebibliotekene, som i Rogaland der fylkesbiblioteket fordelte midlene i samarbeid med en komite med medlemmer fra ni folkebibliotek. Møre og Romsdal inviterte inn representanter fra de fire regionene til ei arbeidsgruppe.

Graden av samarbeid om selve produksjonene har også variert. Flere av fylkesbibliotekene har selv stått for de digitale produksjonene, som Viken, Innlandet, Møre og Romsdal og Agder. De tre førstnevnte har i særlig grad trukket folkebibliotekene med i produksjon og planlegging. Nordland fylkesbibliotek gjorde også digitale produksjoner, men fordelte i tillegg midler til digitale arrangementer i kommunene etter søknad og oppfordret dem til selv å definere digitale formidlingsprosjekter. Fylkesbibliotekene i Rogaland, Trøndelag, Vestfold og Telemark, Vestland og Troms og Finnmark fordelte også midler til digitale arrangement etter søknad.

Folkebibliotekene ble oppfordret av fylkesbibliotekene til å dele de digitale arrangementene med hverandre, og enkelte fylkesbibliotek la spesielt til rette for at arrangement kunne strømmes til andre bibliotek i fylket.

3.5 Erfaringene med tiltakene for digital formidling

Det rapporteres om mange, varierte og interessante erfaringer fra fylkesbibliotekenes eget arbeid med digitale produksjoner og samarbeidet med folkebibliotekene.

Bibliotekene fikk mulighet til å øke kompetansen og utvikle tjenester ut fra egne forutsetninger. Flere understreker at arbeidet har gitt verdifull kompetanse. Det har økt bevisstheten om å være tilgjengelig digitalt og potensialet ved digitalt innhold, men også om kravet til kvalitet og profesjonalitet. Det har gitt mye erfaring både i produksjon og kjøp av innhold.

Noen opplevde at folkebibliotekene ikke søkte når de ble tilbudt midler, og mindre kommuner fant det for krevende å produsere egne opplegg. Fylkesbiblioteket i Viken spør seg om man nådde godt nok ut til alle folkebibliotekene med informasjon om tiltakene. Der hvor folkebibliotekene er trukket inn meldes det imidlertid også om gode erfaringer med samarbeid, involvering og arbeidsdeling. I de fleste fylkene synes satsingen å ha utviklet og styrket det regionale samarbeidet om digital formidling. Et annet spørsmål som stilles fra Viken er om folkebibliotekene har høy terskel for å dele innhold fra andre bibliotek, og hva evt. grunnen kan være til dette.

En felles erkjennelse i rapportene er at konkurransen om publikums oppmerksomhet er stor. Det tar tid å etablere et forutsigbart tilbud og å skape gjenkjennbarhet på nett og i digitale kanaler og å etablere et publikum. Det trekkes fram at store bibliotek med et etablert publikum når bredere ut med digitale arrangement enn mindre bibliotek og at det kan være et smart trekk å profilere arrangementene som del av en serie eller sette dem i en gjenkjennbar kontekst. Fylkesbiblioteket i Nordland opplyser at de kjøpte markedsføring i sosiale media for å nå ut.

Flere brukte Karanteket.no som plattform for å dele innhold, og erfaringer fra dette var at det må være enkelt å registrere eget innhold, orientere seg i innholdet og finne innhold til eget gjenbruk. Fylkesbiblioteket i Rogaland mener at bibliotekene trenger en felles plattform for å dele digitalt innhold og at biblioteksystemene må kobles bedre til formidlingen. Rogaland hadde også gode erfaringer med digital formidling til skolene.

En gjennomgående konklusjon er at digitale tilbud er et godt supplement til fysiske arrangementer, men at digitale arrangementer stiller større krav om spisset innhold og målrettet markedsføring. Produksjoner basert på lokalt/regionalt innhold synes å ha vært vellykket. Det påpekes at det mest bærekraftige er å satse på opptak som kan klippes og gjøres til produksjoner som er tilgjengelig på forespørsel og over lengre tid.

4 Kompetanseheving innen digital formidling for bibliotekansatte

50 000 kroner ble tildelt Viken fylkesbibliotek for å lage et opplegg for kompetanseheving innen digital formidling for bibliotekansatte. I følge tildelingsbrevet skulle det vurderes å foreta en enkel kartlegging blant fylkesbibliotekene av behov for kompetansetiltak knyttet til digital formidling og iverksette aktuelle tiltak. Andre fylkesbibliotek skulle inviteres til samarbeid dersom det var relevant. Det skulle foreligge konkrete opplæringstilbud relativt raskt, og oppdraget skulle fullføres på noe lengre sikt med en mer helhetlig læringsressurs for digital formidling på bibliotekutvikling.no.

Fylkesbiblioteket gjennomførte en rask kartlegging av kompetansebehov og besluttet deretter, i samarbeid med øvrige mottakere av tiltaksmidler, å utvikle et nettbasert kurs, *23 ting om å formidle på nett*⁵. Hensikten var å gi bibliotekansatte muligheten til å utvikle kompetanse på teknologi, og å gi dem økt selvtillit gjennom utprøving på arbeidsplassen.

Kursinnhold ble definert i dialog mellom fylkesbibliotekene og folkebibliotekene og ble gjort tilgjengelig fortløpende. Kurset er utviklet og produsert av fylkesbibliotekene i Norge, Deichman og Bergen Offentlige Bibliotek med bidrag fra enkelte eksterne aktører. Viken fylkesbibliotek har hatt

⁵ Kurset ligger på nettstedet bibliotekutvikling.no, <https://bibliotekutvikling.no/kurs/courses/23-ting-om-digital-formidling/>

ansvaret for å koordinere utviklingsarbeidet og sikre helheten. Kurset ble nasjonalt lansert i februar 2021.

Viken fylkesbibliotek vurderer at *23 ting om å formidle på nett* har styrket det nasjonale biblioteksamarbeidet, gitt et samlet og mangfoldig kompetanseløft for folkebibliotekene⁶ og gitt fylkesbibliotekene en betydelig mulighet til å heve sin kompetanse, særlig når det gjelder å utvikle e-læringskurs. Prosjektet har vært ressurskrevende, men har tilført en profesjonalitet som vil være verdifullt for felles arbeid med kompetansetiltak framover.

Erfaringene fra prosjektet brukes videre i fylkesbibliotekenes felles utviklingsprosjekt *Formidlingskompetanse i folkebibliotek (FiF)*⁷, som er en del av satsingen på aktiv formidling innenfor rammen av den nasjonale bibliotekstrategien.

5 Oppsummering

De 20 millioner kronene som ble tildelt e-bokkonsortiene ga dem mulighet til å gjøre tilgjengelig betydelig mer innhold enn vanlig våren 2020. Dette førte til rask og stor vekst i e-utlån. E-utlånet sank da fysiske medier igjen ble tilgjengelige, men mange rapporterer at e-utlånet har stabilisert seg på et høyere nivå enn før, og at nye vaner kan være etablert, særlig knyttet til e-lydbøker. Rapportene uttrykker en del bekymring og frustrasjon over at lånerne har fått forventninger om et bedre tilbud av e-medier enn bibliotekene er i stand til å opprettholde innenfor ordinære budsjetter.

De fem millioner kronene som ble tildelt til digital formidling ble brukt på forskjellige måter. Fem av fylkesbibliotekene fordelte midlene til folkebibliotekene etter søknader. Andre fylkesbibliotek disponerte selv midlene til digital formidling og sørget for digitale produksjoner, i arbeidsgrupper eller annet samarbeid med folkebibliotekene. Folkebibliotekene gå innspill til bruken av midlene gjennom møter, spørreundersøkelser eller e-post.

Rapportene hevder at midlene har gitt verdifull kompetanse og styrket det regionale samarbeidet om digital formidling. Samtidig har arbeidet vist utfordringene ved å nå og etablere et publikum for digitale arrangement.

De 50 000 kronene tildelt Viken fylkesbibliotek til kompetanseheving i digital formidling for bibliotekansatte har resultert i nettkurset *23 ting om å formidle på nett*. Fylkesbiblioteket mener at det nasjonale samarbeidet om dette har tilført en profesjonalitet som vil være verdifullt for felles arbeid med kompetansetiltak framover, bl.a. i fylkesbibliotekenes felles utviklingsprosjekt *Formidlingskompetanse i folkebibliotek (FiF)*.

⁶ Det er underveis gjennomført to relevante kartlegginger. Den ene, *Digital formidling og kartlegging i folkebibliotekene*, ble gjennomført av Fylkesbiblioteket i Viken og oppsummert i oktober 2020. Den andre ble utarbeidet av en student under praksis i NB, <https://bibliotekutvikling.no/2021/04/13/undersokelse-om-bibliotekenes-digitale-omstilling-under-koronapandemien/>

⁷ <https://bibliotekutvikling.no/formidlingskompetanse/>